

ETO: 392.5(497.113Bácskertes)

Guzsvány Szandra

∴ Újvidéki Egyetem, Természettudományi–Matematikai Kar,
∴ Matematika és Informatika Tanszék
∴ g.sandra@citromail.hu

„ESTE VISZIK A MENYASSZONY ÁGYÁT...”

A kupuszinai lakodalom régen és ma

“The Bride’s Bed is Carried in the Evening”

(Wedding traditions in Kupuszina in the old times and today)

Kupuszina nyugat-bácskai magyar falu az apatini községben, amely a XIII. században már lakott volt. A lakosságra a hagyományörzés jellemző. Dolgozatomban összehasonlítom a régi szokásokat a maiakkal, valamint bemutatom az új szokásokat. Más a lakodalomtartás időpontja és helye is, valamint a menyasszony ruhája is változott az idők során. Több szokás még mindig fellelhető, például a lakodalmas menet, a menyasszony ágyának elszállítása meg a menyasszonytánc.

Kulcsszavak: Kupuszina, menyasszony, vőlegény, tánc, régen és ma, hagyományok

Kupuszina¹, ez a nyugat-bácskai magyar falu, a XIII. században már lakott volt. A múltban ezen a helyen egy Hetes nevű település állt. A XVI. században már csak nyolc adózó házat említenek az iratok, majd teljesen eltűnik a falu, majd 1751-ben királyi rendelet alapján újraterelik. Őseinket Heves és Nyitra megyéből származtatjuk. Nemcsak magyarok, hanem szlovákok is települtek ide; a XX. század elejéig ezért szlovákul is beszéltek a kupuszinaiak, tótoknak mondták őket. A falu lakossága zárkózott életet folytatott, a világtól elzárva, mocsaraktól, folyóktól övezve, belterjes gazdálkodást folytatva védte – bár nem tudatosan – hagyományait, szokásait, pompás népviseletét, s mindezzel nyelvét is.

Manapság már egyre több szokás merül feledésbe. Feladatunk megőrizni, ápolni, megérteni a régieket, s úgy vélem, arra is szükség van, hogy lejegyezzük azokat a hagyományokat, amelyek már csak nagyanyáink emlékeiben élnek. Ezért döntöttem úgy, hogy az emberélet fordulójáról kérdezősködöm, és számomra a legszebből, a lakodalomról fogok írni.

Dolgozatom célja, hogy a régi szokásokat összehasonlítsam a ma élő lakodalmi szokásokkal annak érdekében, hogy kiderüljön, mennyire őrzik szülőfalumban a hagyományokat.

¹ Dolgozatomban Silling István kötetei nyomán a Kupuszina, nem pedig a Bácskertes elnevezést használom.

Vidékegységenként is eltérő a lakodalmi szokásanyag Vajdaságban (BURÁNY 2000: 2). Nem csoda, hogy a „világtól elzárt”, felvidéki gyökerekkel rendelkező Kupuszinán olyan mozzanatok is találhatóak, amelyek sehol másfelül a Vajdaságban nem voltak jelen, illetve olyanokat is, amelyeknek gyakorlása Kupuszinán maradt fenn legtovább. Ilyen a menyasszonyfektetés, a trasák és a hajnali mosdatás.

A kupuszinai lakodalmat legtöbbször farsangkor tartották, kedden, mert kedd Szent Anna napja, és a kupuszinai templomot Szent Anna tiszteletére szentelték. Napjainkban szombaton tartják a lakodalmat, és ezt több napos készülődés előzi meg, ami kedden vagy szerdán kezdődik. A vőlegényes háznál a vőlegény nagyrokonai² és a szomszédok segítkeznek, a menyasszonyos háznál pedig az ő nagyrokonai és szomszédai. Kedden gyúrnak a tésztát a leveshez az asszonyok, a férfiak pedig disznót vágnak. Szerdán kezdődik a süteménykészítés. Csütörtökön szintén sütnak, a menyasszony és a barátnői pedig színes szalagokkal díszítik a rozsmaringot. Pénteken tálcára helyezik a süteményeket, és a lakodalmat termet díszítik a másnapi mulatságra (ma már nem háznál tartják a lakodalmat, mint régen), a fiatalság pedig traktoron és kocsival járja a falut, és lakodalmat nótákat énekel (a '90-es években még élt ez a szokás).

A legrégebbi szokások szerint az esküvő reggel volt, azonban ez az időpont kitolódott, így napjainkban délután van az esküvő. Régen hajnalban kezdődött a hivatalos része a lakodalomnak, mostanában pedig tíz óra körül. A múltban megreggelizett a násznép, utána pedig a templomba mentek. Reggelire kocsonyát ettek, amit vermekben tartottak, gazdagabb családoknál pincében. Ezután a vőlegény, a szülei, a keresztszülők, az egyik koma, valamint a zenekar elment a menyasszonyért. Ilyenkor a Piros alma kigurút a kosárbú... kezdetű nótát játszották. Párosan kellett menni, amikor pedig a menyasszonyt vitték, páratlanul. (E szokásra, a hozzá kapcsolódó hiedelemre nem tudtam fényt deríteni.) A menyasszonyt egy rokona vezette, nem volt meghatározva, hogy ki. A mise reggel 7-kor, esetleg fél 8-kor kezdődött. A templomajtóban megálltak, a vőlegény levette a kalapját, a menyasszony lábára papucsot húztak, ugyanis az egész lakodalom ideje alatt mezítláb volt. (Amikor idejöttek ősünk, szegények voltak, ezért nem volt a menyasszony lábán lábbeli, később pedig szokássá vált.) Bokáig érő fehér szoknyát, fekete drolát (blúzt) és kék harisnyát viselt. Régen a fehér harisnyás menyasszonyt erkölcsstelennek, rossz lánynak nevezték. A mai szokás szerint a távoli rokonok a lakodalmat terembe délben érkeznek, a közeli pedig a menyasszonyos vagy vőlegényes házhoz. A vőlegényes háztól zenekísérettel mennek a menyasszonyért, és az ifjú párt a komák vezetik (Kupuszinán a fiúk már fiatalokkorban eldöntik, kik lesznek születendő gyerekeiknek a kereszt- és

² Legközelebbi rokonok.

bérmaszülei). Először a lakodalmas terembe mennek, ahol megebédelnek. Ebédre paprikást, fasírtot és lakodalmas kalácsot fogyasztanak. Ezután következik a rozmaringárulás, amit a menyasszony a barátnői segítségével végez. Azelőtt délelőtt többször is árultak rozmaringot. A nagyrokonoknak fehér pántlika volt a rozmaringjára kötve, a többieknek pedig színes, de a színeknek sorrendje és jelentése volt. A legfelső fehér színű a szüzesség jelképe, az égszínkék tisztaságot jelent, alatta a borszínű a szerelem és a bor jelképe, majd a reményt jelentő libazöld (adatközlőimtől hallottam). Manapság a nagyrokonoknak szánt fehér pántlika megmaradt, de a távolabbi rokonok rozmaringján csak kék és rózsaszín szalagok vannak, ebben nem követik a régi hagyományokat. A rozmaringot a menyasszony és egy fiatal menyecske árulta. A rozmaring fehér damasztkendőben volt, ezen pedig Margit-csipke. A csipke lehetett színes, de a kendő nem. A férfiak a rozmaringot a kalapjuk mellé tűzték, a nagyrokonok oldalra, míg a kisebbek hátra. A nők a kezükben tartották, de mindig úgy, hogy a fehér pántlika legyen legfelül.

Manapság délután három órakor kezdődik a polgári esküvő, s utána következik a templomi. Amint azt már említettem, a párt az esküvőre a komák vezetik. Az esküvő után az ifjú pár egy csokor virágot és egy mécesst helyez a falu 250. évfordulójára emeltetett kereszt elé (ez új szokás, 2001 óta él), majd körbejárják a falut, mint régen. Ekkor az ifjú párt már a násznagyok vezetik (ez szlovák szokás). A nagyrokonok ilyenkor népviseletben vannak. Ez régen is így történt, csak akkor a lakodalmas menet meghatározott útvonalon haladt, ma már ez nem kötelező érvényű. A falunak néhány utcája szív alakú területet határol be (Gréda), ezt mindig megkerülték. A rosszmájúak szerint kivételt csak akkor tettek, ha a menyasszony nem volt már szűz. Miután megkerülték a területet, a násznagy utcája felé mentek, valamint a menyasszony házáat is útba ejtették, és elbúcsúztatták. Ekkor az Édesanyám akkor kezdett siratni... és az Anyám, anyám, édes kedves anyám... kezdetű dalt játszották. Ugyanazon az utcán kétszer nem volt szabad végigmenni. A násznagyok vezették a násznépet, kezükben sudaras rozmaring volt.³ Ha megemelték, az azt jelentette, hogy frissest kell játszani, ha mozgatták is, akkor a friss előtt csárdást is.

Mai szokás szerint ezután a házaspár a lakodalmas terembe megy, ahol a vőfély vár rájuk, és három tréfás kérdés megválaszolása után engedi be őket. A kérdésre a násznagyoknak kell válaszolniuk. Ezután a menyasszony lakodalmas kalácsot ad a báméskodóknak. Régen ez a szokás gazdagabb volt: a falu körbejárása után a menyasszonyt a vőlegényes házhoz vezették. Először a násznagyoknak kellett három tréfás kérdésre (l. a mellékletben) megfelelni, csak utána

³ A dús rozmaringbokrot fehér pántlikával díszítették, birsalmába vagy almába szúrták bele, hogy tartsa a nedvességet, s friss maradjon.

engedték be a násznépet. Ott a menyasszonyt már várta az örömanya, aki a hóna alatt két lakodalmas kalácsot⁴ tartott, a kezében egy tálcán két gyertya és két üveg bor volt. Az egyik gyertya a világ világosságát, a hitet, a másik a szeretetet, a bor az italt, a kalács pedig a bőséget (soha ne fogyjon ki a liszt) jelképezte. A menyasszony a kalácsot a saját hóna alá tette, majd áthajolt a két gyertya között, és arcon csókolta anyósát. Utána kalácsot osztottak. A menyasszonnyal olyan menyecske tartott, aki még nem szült. Ezután mindenki hazament átöltözni, mert drága delinyszoknyában voltak, amit akkoriban csak örökölni lehetett. Megettették a jószágot is, majd visszamentek a lakodalomba. A menyasszony rokonai a menyasszony házához, a vőlegényé pedig a vőlegényeshez. Egy és két óra között ebédeltek, a terítéken leves, főtt és sült hús volt paradicsomszósszal. Soha nem ettek gyümölcsöt vagy édeset a húshoz. Ebéd előtt az Igyál egy kis pálinkát... (l. a mellékletben) kezdetű dalt húzták, majd a vőfély bekiáltotta: „Imára!” Ez azt jelentette, hogy a zenekar egy templomi éneket játszott el, majd mindenki ehetett. A fehér asztalnál a nagyrokonok ültek (a jövődöbeli komát is ide ültették)⁵, a többiek pedig ahol találtak helyet. Egy nappal a lakodalom előtt a vendégek csirkét vagy kacsát vittek a lakodalmas házhoz, abból főzték a levest meg sütötték a húst. Ebéd után még mulattak egy kicsit, majd öt órakor mindenki hazament újból megetetni az állatokat. Az 1900-as években öt óra után szórakoztató zenére táncoltak a fiatalok. Ilyen volt a vánkustánc, a kisszéktánc (Tót lányt elveszek...), a seprútánc (Kuss ki, disznó, a búzából...), a medvetánc és a gyertyatánc. Ezekből már csak színpadon él néhány.

A mai szokások szerint is hazamennek átöltözni, majd visszamennek a lakodalmas terembe vacsorázni. A körösztkomának olyan tortát kell vinnie a lakodalomba, amelyen diós pörkölt cukorból bárány és kisbárányok vannak. Ez a szaporodást jelképezi. A násznagyok emeletes vagy nagy tortát visznek. A házaspár, a komák és a násznagyok a vacsora előtt röviditalt isznak a komától kapott kristály poharakból, vacsora után pedig a másik komától kapott pezsgőspoharakból pezsgőt. Vacsorára levest és sült húst esznek. Régen hét és nyolc óra között volt a vacsora, ugyanaz volt a terítéken, mint ebédre, majd az asztalokra süteményt tettek, ezt is mindenkinek vinnie kellett. Legtöbbször krumplipitét, fánkot, apácacsókot, batuspogácsát (papsipkát), kukoricapitét. A nagyrokonoknak mákos rétest⁶ sütöttek.

⁴ Fonott kalács, régen branának hívták.

⁵ Előre megvolt, hogy ki lesz a koma, lehetőleg egy családon kívüli személyt kellett találni. A fiatalok ma már tizenéves korukban kiválasztják, hogy ki lesz a komájuk.

⁶ Receptje anyáról lányra száll, mindenki féltékenyen őrzi. Minden háznál másképpen készül.

Ötvenéves szokás szerint vacsora után a körösztomák által készített meglepetéscsomag várja az ifjú párt: egy díszes kartondoboz, amelyben játékbaba, bili, konyakkal vagy kókuszlikőrrel töltött cumisüveg van. Ez utóbbit megköszönte a vőlegény, a menyasszony és a komaság is, a biliből pedig sört isznak.

A következő hivatalos része a lakodalomnak a menyasszony ágyának elszállítása. A keresztapa vitte a nagy dunyhát, a bérmaapa a kivetődunyhát (dísztakaró), a keresztanya és bérmaanya egy-egy vánkust, az ő gyerekeik, esetleg a menyasszony testvére a kisvánkust. A hagyományőrző lakodalomban még él az a szokás, hogy a komaasszony kerek tálcán vastag, gazdag mákos rétest visz. Ez a mai szokás szerint ugyanígy zajlik, ezenkívül a menyasszony barátnői egy plüssállatot is visznek, egy 80–90 cm magas macit. Amikor beviszik az ágyat, táncolnak, majd következik a menyasszonytánc. Régen a menyasszonytánc előtt került sor a menyasszonyfektetésre, azaz a táncra való kikérésre. Marások Gáspár 1981-ben még talált olyan adatközlőt, aki emlékezett erre a szokásra. Az adatközlő 12 vőfélyt és 12 nyoszolyólányt említ, akik a menyasszonytánc előtt égő gyertyával a kezükben táncoltak. Erre a szokásra az én adatközlőm már nem emlékezett (BODOR 2003: 1). A vőfély bejelenti a menyasszonyt, majd mindenki megtáncoltatja. Ha már mindenki táncolt vele, bejön a vőlegény, és elvezeti. Utána a menyasszony a vőfélyel visszamegy a pénzért. Ekkor megkérdik, mire kell a pénz, a menyasszonynak pedig a gyermekáldással kapcsolatos tárgyat (bölcsumadzag, pelenka stb.) kell említenie. Mikor kimennek, a násznagyok azokat a tényezőket, amelyekben a pénzt gyűjtötték, összetörik. (Ez a szaporodást jelképezi: minél több részre törik a tényér, annál több gyerek fog születni.) A menyasszonytánc ma is úgy zajlik, mint régen. Ezután a menyasszony menyecske ruhába öltözik, ami piros delinyszoknyából, fehér harisnyából, fehér ingből és piros pruszlikból áll. Ilyenkor már húzhat papucsot, a fejére pedig fityula kerül. Ez az utolsó hivatalos része a lakodalomnak. Utána mindenki hazamegy, hisz másnap dolgozni kell. Manapság a menyasszonytánc után a menyasszony népviseletbe öltözik, majd a házaspár táncolni kezd, a többiek pedig körülöttük kört alkotva, ez az ún. menyecske tánc. Ezután megint átöltözik a menyasszony, piros ruhát húz, néha fehér köténnyel, és folytatódik a mulatság hajnalig. A házaspár egyedül megy haza.

Másnap reggel van a trasák⁷, amelyre még ma is sor kerül, de egyre ritkábban. A lakodalom másnapján a szomszédok beöltöztek lakodalmásoknak (menyasszony, vőlegény, pap, komák, násznagyok stb.), a férfiak nőknek, a nők férfiaknak. A menyasszonyos háztól elmentek a vőlegényes házig, táncaikkal és

⁷ Szlovák eredetű szó (sztrasjak = ijesztő). Jelmezben alakoskodva fel-, illetve valahova bevonulni.

maszkjaikkal a nászéjszaka szexuális eseményét adták hírül. Mindig az idősebbek tették ezt, s ilyenkor obszcén kurjantásokat is lehetett kiabálni.

Másnap volt az ún. mosdatás is, de ez a szokás csak az I. világháború utáni évekig élt, hiszen szembetegséget terjesztett, és betiltották.

Az új szokások szerint a násznép közül azok, akik részt vettek az előkészületekben, a lakodalmas terembe mentek ebédre. A '90-es években hétfőn halat főztek a násznépnek, de ez ma már nem szokás.

MELLÉKLET

Dalok

Piros alma kigurút, piros alma kigurút a kosárbú,
nincsen aki fővegye, nincsen aki megtörűje a sártú,
én fölveszem, i-ha-ha-ha, megtörülöm a sártú,
csókot kapok estére, csókot várok estére a babámtú.

Édesanyám akkó kezdett siratni,
mikó a ládámat kezdtem pakóni,
édesanyám ne sirass, köszönöm a nevelést,
lehajolok, megcsókolom a kezét.

Anyám, anyám, édes kedves anyám,
készítsd el az esküvési ruhám,
én már eltávozom a házadtú,
elbúcsúzom a leánypajtásimtú.

Igyál egy kis pálinkát,
Pirosodjon az orcád!
Ha én ezt a kis bort megiszom, megiszom,
Feláll az én mérges kakasom, kakasom!

Találós kérdések

– Mikó néz legtöbb luk az ég felé?

Aratáskó.

– Mi van a menyasszony lába között, amikó belép a templomba?

Küszöb.

– Menyasszonynak van, vélegénynek nincs, majomnak van elő-hátú. Mi az?
Az M betű.

– Mi a legcsúnyább az anyóson?
Hát az após.

Kurjantások

Piros alma levél néki, vélegényink gatya néki!
Aki minket kinevet, b... meg az egeret!
Esik a hó meg a dara, fázik a menyasszonyunk fara, ahun fázik betakarjuk,
ahun viszket megvakarjuk!
Befogatom a lovamat, kifúratom a lukamat!
Fürdik a hóvilág, nincsen gatyája, kilátszik a véfény meztelen bakterja!
Kukorica szárasodik, vélegényink párosodik!

Fényképek

IRODALOM

- BODOR Anikó 2003. *Vajdasági magyar népdalok III.* Újvidék
BURÁNY Béla 2000. *Ünnepek, szokások, babonák II.* Újvidék
SILLING István 1992. *Kupuszinai tájszótár.* Újvidék
SILLING István 1998. *Tegnap és ma.* Újvidék

ADATKÖZLŐK

- Dienes Mihály zenész (1957), Kupuszina.
Guzsvány Dragica háztartásbeli (1940), Jezerane, 1961 óta él Kupuszinán.
Romoda Etelka háztartásbeli (1938), Szenttamás, 1960 óta él Kupuszinán.
Guzsvány Ibolyka anyakönyvvezető (1971), Apatinban született, de Kupuszinán él.

“The Bride’s Bed is Carried in the Evening” (Wedding traditions in Kupuszina in the old times and today)

Kupuszina is a Hungarian-majority village in Western Bácska, in the Municipality of Apatin. It was inhabited as early as in the 13th century. The villagers have always been known to keep their traditions. In this paper, old and modern traditions are compared, some new ones are described, as well as those that are not being practiced any longer. For example, the time and place of the wedding celebration differs, and the bridal gown has changed by time. However, there are customs that have remained, such as the procession in the village when the bride’s bed is carried around, as well as the bridal dance.

Keywords: Kupuszina, bride, groom, dance, old and modern customs